

Editorial

1/2026 Umělá inteligence a transformace společnosti - zamyšlení nad současnými perspektivami a budoucími výzvami pro společenské a humanitní vědy

Historie lidské civilizace je v mnoha ohledech příběhem přizpůsobování se proměnlivým podmínkám: klimatickým a environmentálním výkyvům, epidemiím i objevům nových materiálů a technologií. Každá z těchto transformací přetvořila lidský život způsobem, který je zároveň osvobozující i znepokojivý. Platí to pro přechod k zemědělství a pastevectví, stejně jako pro zvládnutí metalurgie, využití nových zdrojů energie či ovládnutí výroby čtyř základních materiálů, na nichž (jak popisuje v řadě svých knih Václav Smil) spočívá současná civilizace: oceli, čpavku, betonu a plastů. V současnosti, charakterizované zrychlujícím se tempem změn, probíhá další transformace: digitální revoluce, stále více umocňovaná umělou inteligencí. Téměř každý aspekt současného života je touto revolucí formován. Digitální technologie se staly všudypřítomnými. Proměňují výzkum, vzdělávání, zdravotnictví, zábavu, finance, vojenské konflikty, a dokonce i náboženství. Tyto technologie ovšem nejsou pouhé neutrální nástroje: aktivně formují a zprostředkovávají to, jak jednotlivci a společnosti chápou smysl svého života, a u věřících lidí i to, jak praktikují svou víru. Jak ukázalo jedno z předchozích čísel časopisu *Caritas et veritas* (1/2021) v souvislosti s pandemií covidu-19, situace náhlé krize mají tendenci odhalovat jak křehkost zavedených společenských řádů, tak odolnost lidského ducha. V takových chvílích jsou společenské vědy, humanitní obory, pomáhající profese a filozofie, tedy disciplíny, které se nejvíce zabývají lidskou důstojností, smyslem života a jeho naplněním (*well-being*), povolány ke své odvěké úloze: k reflexi nad otázkou, co se od nás vyžaduje právě v tomto historickém okamžiku. Tento reflexivní úkol nelze svěřit žádné specializované odborné oblasti. Podmínky, kterým čelíme, vyžadují transdisciplinární formy bádání a obnovenou pozornost věnovanou formování úsudku a charakteru, v souladu s neoaristotelovským náhledem, že odpovědné individuální a kolektivní jednání závisí spíše na kultivovaných intelektuálních a morálních ctnostech než jen na samotných technicko-vědeckých metodikách. To, co je zapotřebí, je v klasickém pojetí *phronesis* (φρόνησις), forma praktické moudrosti, která umožňuje zdravý úsudek v podmínkách nejistoty a složitosti. Doufáme, že toto speciální monotematické číslo poslouží alespoň jako malý příspěvek k této důležité reflexi. Začínáme třemi příspěvky, které čerpají z teologických tradic.

Číslo otevírá **Michal Černý**, jehož studie se zabývá dvěma encyklikami papeže Františka (1936–2025) *Laudato si'* a *Fratelli tutti* jako rámcem pro pochopení sociálních a duchovních rizik generativní AI. Církev se technologickými změnami zabývá přinejmenším od konce devatenáctého století. Černý tvrdí, že tak musí učinit znovu a naléhavě a že jak sociální práce, tak spiritualita se promění způsoby, které teprve začínáme mapovat. Jeho příspěvek vymezuje teologické a etické sázky pro následující příspěvky. Od úvah o katolickém magisteriálním učení přecházíme k hermeneutice. **Jiří Dosoudil** se zabývá otázkou, kterou velké jazykové modely (LLM) činí nově naléhavou: může jazyk nést význam bez mluvícího subjektu? Autor se opírá o biblické pojmy *dābār* (דָּבָר) a *logos* (λόγος) a tvrdí, že skutečnou výzvou umělé inteligence není teologie, nýbrž logocentrismus, a že „Písmo nemusí být chápáno jako úložiště božského záměru“, ale jako událost oslovení a odpovědi. Jinými slovy, mohli bychom

snad říci, že biblické Slovo není pouhými „daty“. **Milan Urbančok, Jozef Žuffa a Lucia Malíčková** se ptají, co teologický výzkum vyžaduje. Jejich článek sleduje, jak použití LLM v teologickém bádání mění formulaci výzkumných otázek a interpretačních postupů. Na základě své interdisciplinární práce v Národním superpočítačovém centru na Slovensku obhajují metodologický rámec založený na dialogické hermeneutice, který považuje odpovědnost lidského interpreta za klíčovou. Další tři příspěvky mají spíše empirický charakter a/nebo se zabývají empirickým výzkumem.

Ivana Olecká a Josef Smolík představují výsledky reprezentativního průzkumu mezi 521 českými respondenty zaměřeného na vzorce využívání umělé inteligence, rozčleněného podle věku, pohlaví a vzdělání, který byl proveden v roce 2024. Jejich zjištění jsou pravděpodobně poněkud překvapivá. Každodenní využívání AI zůstává vzácné. Dominují překladatelské nástroje, zatímco generování obrazů a další typy AI zůstávají okrajové. S přijetím AI koreluje spíše věk a vzdělání než pohlaví. Autoři také diskutují o AI v souvislosti s mis/dezinformacemi, ochranou soukromí a o nerovnoměrném rozložení benefitů AI. **Kristýna Hellerová, David Urban a Jana Hamhalterová** se zabývají klienty v následné péči při léčbě závislostí, což je populace, o které se v debatách o etice AI zřídka hovoří. Prostřednictvím tematické analýzy písemných odpovědí od pěti klientů autoři identifikují schopnost AI poskytovat emoční dostupnost a kognitivní strukturování spolu s hlubokou ambivalencí ohledně autenticity vztahů a ochrany osobních údajů. AI může doplňovat psychosociální péči, nemůže však nahradit terapeutický vztah. Od terapie se následně přesuneme k chování spotřebitelů. **Ehsan Arzroomchilar a Daniel Novotný** se ve svém příspěvku z oblasti aplikované filosofie věnují platebním kartám a konzumerismu, a to především z hlediska postfenomenologické teorie mediace. Platební karty jsou zdánlivě všední nástroje k usnadnění finančních transakcí. Při bližším pohledu ale vidíme, že aktivně formují naše sebepojetí, podněcují konzumerismus a mohou dokonce přispívat k chorobnému, kompulzivnímu nakupování (shopaholismu, oniománii). Tento článek ukazuje, jak účinky technologií vždy přesahují záměry jejich tvůrců. Jedná se o dynamiku, která se stává stále viditelnější s nástupem stále sofistikovanějších a všudypřítomných smart nástrojů, které náš žitý, přirozený svět (*Lebenswelt*) rozpouštějí do všeobjímajícího internetu věcí. V posledním tematickém příspěvku překročíme hranice evropských a západních perspektiv. **Chileshe Mulenga a David Mutemwa** zasazují digitální technologii do kontextu globálních mocenských závislostí a asymetrií. Západní platformy, jako jsou Google a Wikipedia, systematicky upřednostňují určité epistemologie a zároveň rozrušují domorodé systémy znalostí. To lze popsat jako formu „technologické epistemicidy“. Na základě afrických filozofických postřehů o vztahovosti a konceptu „technopoly“, který vyvinul Neil Postman, volají autoři příspěvku po kontextově citlivém přístupu k technologizaci globálního Jihu.

Toto číslo uzavírá recenze, která se tématu umělé inteligence vůbec nevěnuje, což je osvěžující připomínka toho, že ne vše dosud padlo pod vliv této technologie. **Jan Hábl** nahlíží na duchovní portrét Karla Kryla od Pavla Hoška z perspektivy pedagogiky. Příspěvky shromážděné v tomto čísle zahrnují teologii, filosofii, sociologii, klinickou praxi i další obory. Neshodují se ve všech detailech, sdílejí však společné přesvědčení: že měřítkem každé technologie je to, co činí s lidskou osobou a se společností. Toto měřítko podle našeho názoru není nikdy pouze technické a nelze je svěřit jediné disciplíně ani pouze tvůrcům veřejných politik. Vyžaduje zkoumání, které je široce lidské, transdisciplinární a v posledku filosofické. Pozoruhodnou shodou okolností právě v době dokončování tohoto čísla vydal papež Lev XIV. svou první encykliku *Magnifica Humanitas: O ochraně lidské osoby v době umělé inteligence*. Jde o skutečně příhodné potvrzení aktuálnosti tohoto tematického čísla.

Za celý redakční kolektiv Vám přejeme inspirativní čtení.

Daniel D. Novotný, Chileshe Mulenga
(koeditoři čísla)